
Portret zadarskog nadbiskupa Luke Stelle u galeriji Spada u Rimu

Bojan Goja

Uprava za zaštitu kulturne baštine-Konzervatorski odjel
Zadar

Izvorni znanstveni rad – UDK 75 Tintoretto, D.
75.041.5(450)“16”

4. 5. 2001.

U Galeriji Spada u Rimu nalazi se portret zadarskog nadbiskupa Luke Stelle poznatog venecijanskog portretiste Domenico Tintoretto (1570-1635.), sina slavnog Jacopa Tintoretta. O ovom portretu koji zaslužuje pozornost ne samo zbog svoje umjetničke nego i zbog kulturno-povijesne vrijednosti, nije se do sada pisalo u hrvatskoj povijesti umjetnosti.

Nadbiskup Stella prikazan je u tričetvrt profilu u naslonjaču, ruku čvrsto oslonjenih na ručke s prodornim pogledom usmjerenim prema gledatelju. Odjeven je u bijelu roketu ukrašenu čipkom i crnu mocetu s

Autor obrađuje portret zadarskog nadbiskupa Luke Stelle kojeg je naslikao poznati venecijanski portretist Domenico Tintoretto (1560-1635.). Luka Stella bio je zadarskim nadbiskupom od 1615. do 1624. godine. Istaknuo se svojim djelovanjem na području crkvenog života obnovivši svetišta zadarskih svetaca zaštitnika čime je iznova potaknuo njihovo štovanje, ali i kao naručitelj vrijedne umjetnine. U pozadini portreta naslikana je panorama grada Zadra.

crvenom dugmadi i obrubom jednake boje. Na glavi ima crni biret. Realistički slikano voluminozno lice obasjano svjetlom i uokvireno bijelim ovratnikom u snažnom je kontrastu s tamnom pozadinom i crnom odjećom. Naglašenim naturalizmom detalji fizionomije – crne živahne oči, markantan nos i elegantna bradica – izvedeni su s velikom pomnjom i preciznim potezima kista. Desno otvoreni je prozor, dijelom prekriven nabranom grimiznom zavjesom, kroz koji se vidi panorama grada Zadra. Iza naslonjača lijevo više na zidu nalazi se grimizna zastava zlatnog obruba, s izvezenim raspelom i grbom obitelji Stella: ovalni medaljon u

čijem je središtu propeti lav prikazan u profilu okrenut udesno, a na vrhu četverokraka zvjezdica.¹

Nije poznato, kako je i kada portret dospio u ovu poznatu rimsku galeriju, no uvidom u inventare galerije doznajemo da se prvi put spominje u inventaru iz 1852. godine kao portret prelata i pripisuje se Tintoretu.² U inventaru iz 1925. godine lik još uvijek nije identificiran, a slika se pripisuje se Domenicu Tintoretu.³ U katalogu galerije iz 1954. godine navodi se kao portret zadarskog nadbiskupa,⁴ tek u novom vodiču galerije (1995.) prvi se put sa sigurnošću pripisuje Domenicu Tintoretu i navodi kao *Ritratto dell'Arcivescovo di Zara Luca Stella*.⁵

Nesumnjivo je Stella, portretiravši se kao zadarski nadbiskup od Domenica Tintoretta, bio upućen u slikarska zbivanja u Veneciji toga doba, odavajući time svoju široku likovnu kulturu, obrazovanje i istančan ukus. Valja se podsjetiti da je Domenico Tintoretto portretirao i slavnog splitskog nadbiskupa, istaknutog filozofa, matematičara i fizičara, Markantuna de Dominisa.⁶

Naime, Domenico Tintoretto bio je vrlo cijenjen portretist u to doba u Veneciji, a portretirati se kod njega bila je stvar mode i prestiža. Na svojim platnima ovjekovječio je cijeli niz suvremenika, brojne duždeve, crkvene velikodostojnike, plemiće, ambasadore, advokate i književnike. Portrete, koji tvore veliki dio njegove slikarske produkcije, počeo je slikati još u mladosti pod snažnim očevim utjecajem, ne udaljavajući se mnogo od njegove slikarske baštine koja je, uz određene utjecaje *basaneza*, Palme Mlađeg i Giovannija Battiste Moronija, bila temelj njegovog slikarstva.⁷ Velik broj narudžbi i gotovo serijska proizvodnja portreta izrađenih uvijek prema istom obrascu i na jednoličan način, doveli su s godinama do pada njihove kvalitete. Za razliku od ranijih radova koji su vrlo neposredni i prirodni, kasniji portreti, izgubivši početnu snagu izvedbe, izrađeni su površno i kruto ograničeni jedino na što vjerniju reprodukciju stvarnosti. Njegov se likovni govor nije oplemenjivao novim poticajima rezultat čega je u konačnici bilo tromo i ravnodušno slikarstvo lišeno nekadašnje oštine i životnosti. Svi su portreti Domenica Tintoretta izrađeni prema sličnoj kompozicijskoj shemi i srodni po načinu izvedbe: stojeći ili sjedeći lik, relistički naslikane fizionimije jako osvjetljenog inkarnata s precizno izvedenim detaljima lica dominira slikom u snažnom kontrastu s tamnom pozadinom, dok su u drugom planu naslikani detalji u uskoj vezi s portretiranom osobom namijenjeni su upoznavanju gledatelja sa službom, zanimanjem ili sta-

tusom portretiranog. Slikara pri tome ne zanima toliko psihološka karakterizacija lika, već što realniji prikaz njegove vanjštine.

Portret nadbiskupa Stelle tipološki se još uže može povezati s portretom dužda Marina Grimanija (Cincinnati, Cincinnati Art Museum) koncipiranim na jednak način.⁸ Takav tip portreta kod kojeg portretirana osoba stoji ili sjedi u naslonjaču pogleda usmjerenog prema gledatelju, ispred otvorenog prozora kroz koji se vidi određeni prizor koji je s njom u uskoj vezi Tintoretto je usvojio od oca i često ga ponavljao, uvodeći pri tome kao inovaciju odgrnutu zavjesu raspoređenu na dekorativan način uz prozor, kao što je to vidljivo na Stellinom portretu.

Predstavljanje ovog portreta prigoda je da s najnužnijim podacima rasvijetlimo život i djelovanje Luke Stelle kao zadarskog nadbiskupa i njegove zasluge za zadarsku crkvu.⁹ Luca Stella potomak je stare i ugledne venecijanske građanske obitelji. U Padovi je studirao filozofiju i pravo. Za zadarskog nadbiskupa postavlja ga papa Pavao V 1615. godine nakon što je vršio razne visoke crkvene dužnosti, a na tom položaju ostaje do 1624. godine. Stella postaje zadarskim nadbiskupom u vrijeme obnove i reforme katoličke crkve nakon Tridentskog sabora (1545-1563.), kada se velika pažnja posvećuje odgoju i obrazovanju svećenstva i

¹ Pečat s identičnim prikazom nalazi se na pismu koje nadbiskup Stella upućuje župnicima. Grb je ovdje ukomponiran u nadbiskupski. Taj je grb potvrda da je osoba na slici upravo nadbiskup Stella. Spisi obitelji De Erco, kutija 5, Državni arhiv u Zadru.

² R. Cannatà – M. L. Vicini, *La Galleria di Palazzo Spada – Genesi e Storia di una Collezione*, Roma 1992, str. 190.

³ N.d.j., str. 194.

⁴ F. Zeri, *La Galleria Spada in Roma*, Firenze 1954, str. 134.

⁵ R. Cannatà, *La Galleria di Palazzo Spada*, Roma 1995, str. 74.

⁶ K. Prijatelj, *Portreti Markantuna Dominisa*, Rapski zbornik 1987, str. 380, 382 – K. Prijatelj, *Marginalije o nadbiskupu Markantunu de Dominisu i braći nadbiskupu Storzi i slikaru Mateju Ponzoniju*, Kulturna baština, Split 1993, str. 51-53.

⁷ F. Pedrocchio, *Tre ritratti di Domenico Tintoretto*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 33, Prijatelj zbornik II, Split 1992, str. 131 – R. Pallucchini, *La pittura veneziana del Seicento 1*, Milano 1993, str. 26. – P. Rossi, *Alcuni ritratti di Domenico Tintoretto*, Arte Veneta XXII, 1968, str. 63, 69.

⁸ P. Rossi, *I Bassano e i Tintoretto: due generazioni a confronto*, Venezia Arti XI, 1997, fot. 3, str. 56.

⁹ O Stelli najviše podataka donosi Daniele Farlati, *Illyricum Sacrum V*, Venezia 1771, str. 157-159.

¹⁰ August Franzen, *Pregled povijesti crkve*, Zagreb 1996, str. 257-270.

¹¹ Proglasio je trodnevni post i uz javnu molitvu otvorio sarkofag uz prisutnost gradskih prvaka i crkvenih velikodostojnika. Unutra je pronađen još jedan kovčeg od čempresovine sa svećevim kostima, bez glave koja se čuvala u posebnom srebrnom relikvijaru. Nakon što su potvrđeni natpisi koji se odnose na njihovu autentičnost, relikvije su izvađene iz kovčega i stavljene u drugi također od čempresovine. L. Fondra, *Istoria della insigne reliquia di S. Simeone che si venera a Zara*, Zara 1855, str. 23 – C. F. Bianchi, *Zara cristiana I*, Zara 1877, str. 399.

obnovi duhovnog života na svim poljima. Reformirana crkva bori se protiv krivovjerja i praznovjerja, te se zalaže za savjesnije ispunjavanje crkvenih dužnosti. Dolazi do obnove starih crkvenih redova, a u svim se biskupijama moraju održavati vizitacije i sinodi.¹⁰ U takvom obnoviteljskom ozračju Stella nastoji provesti spomenute reforme i u zadarskoj crkvi. Prve zadaće koje je izvršio bile su vizitacija i sinod 1618. godine na kojem je u duhu s reformama naložio svim župnicima da pošteno i savjesno obavljaju svoju službu, a vjernicima da časno i kreposno žive u skladu sa crkvenim zakonima.

Velike su njegove zasluge i u obnovi svetišta zadarskih svetaca zaštitnika i potvrdi autentičnosti njihovih relikvija. Prema pisanju Farlatija, u to je doba vjera u drevne gradske zaštitnike među Zadranima sve više slabila, a množila se praznovjerja i sumnje u vjerodostojnost njihovih relikvija u tolikoj mjeri da je njihovo štovanje gotovo prestalo. Zbog velikog značenja ovih kultova za grad nadbiskup Stella proveo je istragu i dokazao da su relikvije svetih Donata, Anastazije i Zoila, zapuštene kao i njihova svetišta. Stoga ih je zajedno s gradskim rektorima, plemstvom, uglednicima i klerom odlučio obnoviti i dati im ono značenje koje su oduvijek imale za grad Zadar i tako ih spasiti od zaborava.

¹² Gotički relikvijar - škrinjica Sv. Zoila zadarski je zlatarski rad iz 14. st. Na stranama relikvijara iskucani su u visokom reljefu svetački likovi, a na piramidalnom poklopcu simboli evanđelista. Izložen je u Stalnoj izložbi crkvene umjetnosti u Zadru. Usp. I. Petricioli, *Stalna izložba crkvene umjetnosti Zadar*, Zadar 1980, str. 67; C. F. Bianchi, 1877, str. 152-153.

¹³ C. F. Bianchi, 1877, str. 399. Relikvijar Sv. Zoila rad je zadarskog zlatarstva iz 15. stoljeća, izrađen je od stakla s poklopcem i podnožjem od pozlaćenog srebra, a vrhu ima kipić Sv. Zoila. Izložen je u Stalnoj izložbi crkvene umjetnosti u Zadru. Usp. I. Petricioli, n. dj., str. 115. – C. F. Bianchi, n. dj., str. 153.

¹⁴ L. Fondra, n. dj., str. 27 – G. Bersa, *L'arca e la capella di S. Anastasia nel Duomo di Zara*, *Bulletino di archeologia e storia dalmata*, 1908, str. 23; I. Petricioli, *Ranosrednjovjekovni natpisi iz Zadra*, *Diadora* 2, 1962, str. 252. Taj je oltar srušen 1822. i zamijenjen s novim oltarom koji je sastavljen od dijelova nekadašnjeg glavnog oltara crkve Sv. Donata koji je nakon što je krajem 18. stoljeća crkva bila izuzeta iz kulta iz nje uklonjen. Oltar je početkom 18. st. dao napraviti nadbiskup V. Priuli, a podignut je nakon njegove smrti 1712. godine. Usp. C. F. Bianchi, n. dj., str. 71, 142; I. Petricioli, n. dj., str. 252.

¹⁵ Relikvijar Sv. Stošije u obliku biste, vrlo kvalitetno djelo mletačkog zlatarstva, izložen je u Stalnoj izložbi crkvene umjetnosti u Zadru. I. Petricioli, n. dj., str. 133 – C. F. Bianchi, n. dj., str. 145-146.

¹⁶ U crkvi Sv. Donata (Sv. Trojstva) do druge polovice 16. st. glavni oltar bio je posvećen Sv. Trojstvu (*nell' abside di mezzo*), oltar u desnoj apsidi Sv. Donatu (*nell' abside a dritta*), a onaj u lijevoj Sv. Luki Evanđelistu (*in quella a sinistra*). Tada je iz porušene crkve Sv. Marije Velike donešena slika Bogorodice i postavljena na glavni oltar, sada posvećen Bogorodici, a dotajšnji oltar Sv. Donata postaje oltar Sv. Trojstva. Usp. C. F. Bianchi, n. dj., str. 386.

¹⁷ O izgledu Zadra kroz stoljeća i u navedenom razdoblju usp. I. Petricioli, *Stari Zadar u slici i riječi*, Zadar 1999. i T. Raukar – I. Petricioli – F. Švelec – Š. Perić, *Prošlost Zadra 3*, Zadar 1987, str. 277-284.

Nakon rušenja crkve Sv. Marije Velike 1570. godine sarkofag sa relikvijama Sv. Zoila prenesen je u kapelu Sv. Roka i umetnut u oltar Sv. Martina, a 1622. godine nadbiskup Stella potvrdio je autentičnost svečevih relikvija.¹¹ Relikvije svečeva kostura svečano i uz veliko slavlje prenešene su u svetište Katedrale u procesiji u kojoj su sudjelovali nadbiskup, svećenstvo, bratovštine i brojni građani. Tada je relikvijar Sv. Zoila koji sadrži glavu sveca, a koji se također nalazio u crkvi Sv. Marije Velike, prenešen u crkvu benediktinki Sv. Marije.¹² Prije zatvaranja sarkofaga od relikvija je odvojena ručna kost i položena u poseban relikvijar.¹³

Nadbiskup Stella posvetio je i relikvije Sv. Anastazije obnovivši i njeno svetište. Godine 1622. dao je srušiti stari drveni oltar koji je kao antependij imao ugrađenu mramornu ploču s reljefnim likom Sv. Anastazije, a nalazio se u apsidi sjeverne lađe katedrale. Ispod oltara pronađen je tada sarkofag sa svetičnim relikvijama kojeg je početkom 9. stoljeća dao napraviti biskup Donat. Nakon što je potvrđena autentičnost relikvija sarkofag je ugrađen u novi oltar kojeg je dao podići Stella.¹⁴ Od relikvija je tada odvojena donja čeljust s tri zuba za koju je Stella dao napraviti lijepi relikvijar.¹⁵

Crkva Sv. Donata također je bila zapuštena, a relikvije sv. Donata, koje su se od davnina nalazile u sarkofagu uzidanom u desni bočni oltar posvećen Sv. Trojstvu, zanemarene i zaboravljene. Godine 1622. sarkofag s relikvijama izvađen je iz oltara i nakon što je nadbiskup Stella uz veliku svečanost potvrdio njihovu autentičnost relikvije su stavljene u novi sarkofag koji je zatim izložen na glavnom oltaru, ispod Bogorodičine slike. Oltar je tada posvećen Bogorodici i Sv. Donatu.¹⁶

Portret nadbiskupa Stelle vrijedan je i kao kulturno-povijesno svjedočanstvo o izgledu Zadra početkom 17. st.¹⁷ Panorama grada gledana je s jugozapadne strane tako da se vidi i dio kopna s druge strane gradske luke s velikom uvalom i planininama u pozadini uokvirenim tmurnim nebom. U moru uokolo grada usidrene su galije, a uz pojas zidina prema moru, iznad porporele je: ZARA. Nije naslikan cijeli grad unutar zidina jer s desne strane prikaz završava linijom koja spaja bastion Moro s Citadelom na južnoj strani, tako da na jugoistoku nedostaju bastion Grimani, prostor uokolo Kopnenih vrata i Trga pet bunara, kao i utvrda Forte. Na vrhu poluotoka na zapadnoj strani grada prepoznajemo izbočene trokutaste bastione sv. Frane i sv. Nikole, na sjevernoj bastion kaštela, a u luci bastione sv. Dimitrija i sv. Roka koji jednako kao i bastion Moro

1. D. Tintoretto, portret zadarskog nadbiskupa Luke Stelle

2. D. Tintoretto, portret zadarskog nadbiskupa Luke Stelle, detalj s prikazom Zadra

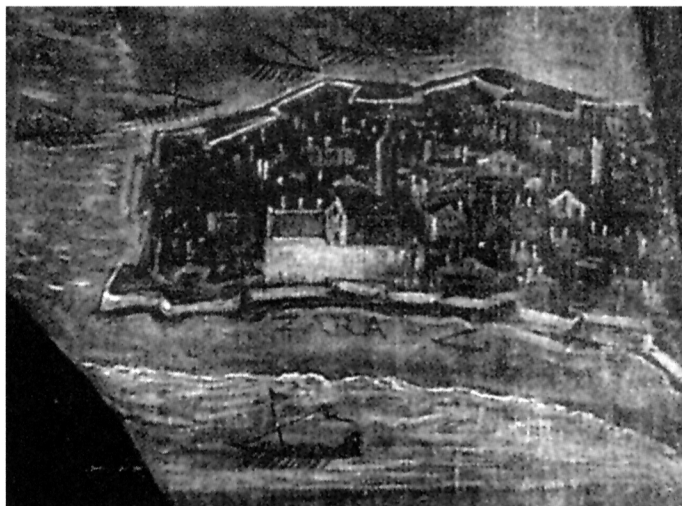

Foto: 1,2 – Ž. Bačić

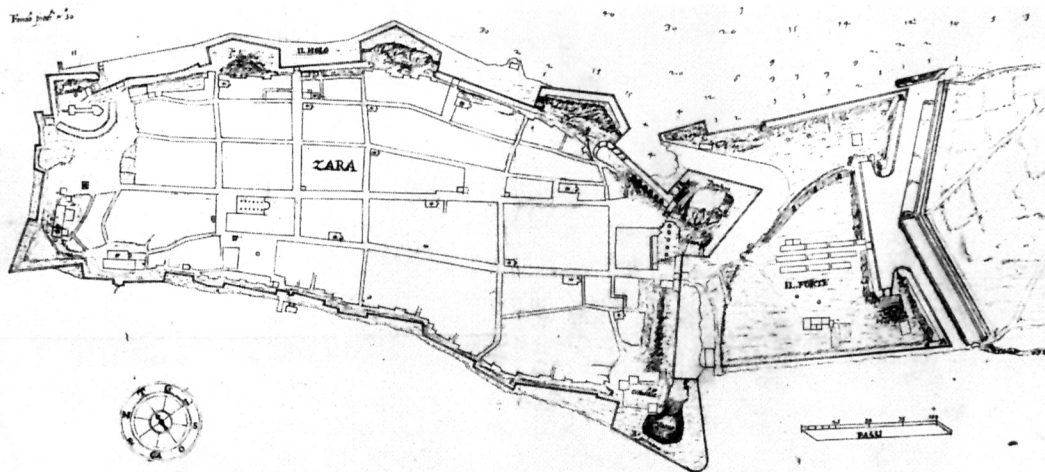
imaju oblik nepravilnog peterokuta. Navedeni pojas gradskih zidina i bastiona iz 16. st. i srednjovjekovni gradski zid prema moru, naslikani su prilično vjerno. Slikaru je vjerojatno pri tome kao predložak poslužio neki nacrt gradskih zidina kojih je tada u Veneciji bilo mnogo, a slikar ih je lako mogao vidjeti ili negdje nabaviti. No, gradski prostor unutar zidina, raspored ulica, kuća i ostalih građevina naslikan je vrlo površno i proizvoljno. U gustom urbanom tkivu krovova i dimnjaka najuočljivija je, u prednjem lijevom dijelu velika građevina pravokutnog oblika s dvostrešnim krovom na koju se nastavlja visoki zid, a ispred kojih se prostire velika poljana. Ta građevina, iako izgledom vrlo jednostavna, najvjerojatnije predstavlja nadbiskupsku palaču.¹⁸

Portret nadbiskupa Stelle od velikog je značenja za Zadar jer prikazuje nadbiskupa koji se nije istaknuo samo djelovanjem na području crkvenog života, spasiivši od zaborava zadarske svece zaštitnike, već i kao

štovatelj starih i naručitelj novih vrijednih umjetnina. Portretiravši se od Domenica Tintoretta Luka Stella ovjekovječio je svoj lik, ali i lik grada Zadra u vrijeme dok je bio zadarski nadbiskup.

¹⁸ S obzirom da je portretirao nadbiskupa može se pretpostaviti da je slikar njegovo boravište u Zadru naslikao jasnije i detaljnije, da bi ga istaknuo od ostalog gradskog tkiva. No, ipak, pri tome nije previše detaljizirao i precizno prikazao tadašnje stanje tog dijela episkopalnog kompleksa jer nije naslikao zid koji se protezao u ravnini s pročeljem palače i zatvarao vrt nadbiskupije. Također je i sama palača naslikana kao jednostavna zgrada bez ukrasa iako znamo da je tada palača imala reprezentativno pročelje izrađeno krajem 15. st. s kruništem i prozorima gotičko-renesansnih osobina. To je pročelje uništeno temeljitim preuređenjem palače u prvoj polovici 19. st. P. Vežić, *Nadbiskupska palača u Zadru*, Peristil 22, 1979. – Prostor pred nadbiskupskom palačom novim je urbanističkim zahvatima tijekom 16. st. dobio namjenu gradske tržnice koja se do tada nalazila na glavnom gradskom trgu. T. Raukar-I. Petricioli-F. Švelec-Š. Perčić, n. dj., str. 281-284. Takva je situacija vidljiva i na nacrtima Zadra iz toga vremena, a koji su najvjerojatnije poslužili slikaru kao predložak pri slikanju panorame grada. Usp. I. Petricioli, 1999.

3. Zadar, oko 1580., Venecija, biblioteka Marciana

Bojan Goja

The portrait of Luka Stella, Archbishop of Zadar, in the Spada Gallery in Rome

In the Spada Gallery in Rome there is a portrait of Luka Stella, Archbishop of Zadar, by the Venetian painter Domenico Tintoretto (1560-1635), famous for his portraits which he successfully painted throughout his career, inspired by the portrait work of his father Jacopo. Luka Stella was born in Venice to one of the city's prominent families. After studies in Padua and several high posts in the Church, in 1615 Pope Paul V appointed him as the Archbishop of Zadar, the position he held to 1624. He was in Zadar at the time of the Roman Catholic Church reforms prompted by the Council of Trent the firm guidelines of which Archbishop Stella tried to implement in his diocese. He renewed the neglected sanctuaries of patron saints of Zadar, St. Donatus, St. Anastasia and St. Zoilo, and had the authenticity of their relics verified. His portrait provides valuable cultural and historical evidence as it is set against the view of Zadar. Archbishop Stella was also a prominent donor: he had a beautiful reliquary in the shape of bust made for St. Anastasia's relic, still worshipped in Zadar and preserved in the memory of the Archbishop of Zadar.